

СТАН ТРИВОГИ ПЕРСОНАЖА КРІЗЬ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО СНУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

У статі розглянуто символіку як спосіб інтерпретації сновидінь, у яких відтворений стан тривоги персонажа художнього твору. Оніричні символи підкреслюють схожість між емоційним явищем з притаманною йому системою асоціацій та певними особливостями стану тривоги, який вбирає в себе ці асоціації. Оніричними символами стану тривоги в художніх творах виступають нічні кошмари, смерть та її атрибути.

Ключові слова: асоціації, емоційний стан, символ, сновидіння, образ.

Харкевич Г. И. Состояние тревоги персонажа сквозь призму художественного сна (на материале англоязычной художественной прозы). В статье рассмотрено символику как способ интерпретации сновидений, в которых реконструировано состояние тревоги персонажа художественного произведения. Онирические символы подчеркивают сходство между эмоциональным явлением с присущей ему системой ассоциаций и определенными особенностями состояния тревоги, которое впитывает в себя эти ассоциации. Онирическими символами состояния тревоги в художественном произведении являются ночные кошмары, смерть и ее атрибуты.

Ключевые слова: ассоциации, эмоциональное состояние, символ, сновидение, образ.

Kharkevych H. I. Personage Anxiety Representation in English Fiction from the Dream Perspective. The article focuses on symbols as the method of dreams interpretation with the reconstructed personage anxiety. Oneiric symbols emphasize the similarity between the emotional state and the inherent system of associations as well as specific peculiarities of anxiety absorbing them. Night nightmares, death and its attributes belong to anxiety's oneiric symbols in English fiction.

Key words: associations, emotional state, symbol, dream, image.

Розуміння символіки сновидінь репрезентованих у художньому тексті так чи інакше відсилає нас до психоаналізу. Психоаналітичний підхід, на думку засновника і тлумача сновидінь З. Фрейда, знаходить своє застосування у дослідженні насамперед оніричної символіки. Тлумачення сновидінь є “царською дорогою до пізнання несвідомого в духовному житті” [Фрейд 2003, с. 531]. За З. Фрейдом, сновидіння є способом реагування душі на діючі уві сні подразники, втілюючи здійснене бажання і даючи символічне задоволення, якого неможливо досягти в дійсності [Фрейд 1991, с. 79]. Саме під час сну

повинно відбуватися визволення емоцій і вільний вияв споглядальних можливостей [Острянка 2004, с. 106], що в реальному житті дасть можливість продовжити самопізнання та пошук вічних істин буття.

Згодом дослідженням сновидінь займався швейцарський психоаналітик К.-Г. Юнг. Він порівнював образи зі словами в якомусь невідомому тексті, а тому відстоював думку про те, що кожен може навчитися читати сновидіння [Юнг 1998, с. 102]. Продовжуючи думку К.-Г. Юнга, Е. Фромм зазначає, що “символічна мова снів є приватною формою вираження думок та почуттів за допомогою образів чуттєвого досвіду” [Фромм 1990, с. 215]. Американська дослідниця П. Гарфілд, погоджуючись з концепціями З. Фрейда і К.-Г. Юнга, стверджує, що існує десять основних сюжетів сновидінь, які різняться деталями, кольорами, емоційними переживаннями [Гарфілд 1994, с. 11]. Отже, символічна мова проявляється в образах, що їх містять сновидіння.

На сучасному етапі вітчизняну оніричну аналітичну традицію розвивають Т. Бовсунівська, О. Бідюк, М. Моклиця, О. Острянка, зокрема, вивчаючи сновидіння у творчості письменників. Однак онірична символіка в текстовому відтворенні негативних почуттів персонажа, а саме стану тривоги, не привертала увагу дослідників.

Об’єктом нашого дослідження є способи відображення стану тривоги персонажа в англійських художніх творах. **Метою** дослідження є розгляд специфіки символіки сновидінь як ірраціональної форми художнього осмислення тривоги. Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**: окреслити психологічні і філософські підходи в тлумаченні сновидінь; простежити особливості репрезентації стану тривоги персонажа крізь призму художнього сну.

Сновидіння, так само як і його образи, несуть у собі переживання та думки, яких уникав сновидець. У стані сну, звільнившись від настирливої суєти зовнішнього світу, людина отримує можливість пізнати приховані та істинні почуття. Саме оніричні фрагменти художніх текстів сприяють розкриттю втаємниченого, є свідомостями істин, які ще не спізнані персонажем.

Нічний час – це, з одного боку, відпочинок, а з іншого, – робота мозку, продукування страхів, що перетворюються на нічні кошмари, особливо для істоти, душу якої пригнічують сумніви. Цікавим є те, що тривога виявляється в описах неприємних, часто повторюваних, сновидінь, у яких постають жахи. Подібні сновидіння викликають у персонажа страх, розгубленість, підкоряючи його своїй волі, потьмарюючи розум. Наприклад:

Every time she closed her eyes she was confronted with the visions of Burch's lifeless body being delivered to her by a pair of grinning monsters, each raucously enjoying his triumph. Even after she fell asleep, they haunted her dreams [Greenwood 1987, с. 93-94].

Потвори у нічних сновидіннях уявляються як певні сформовані і несформовані сили зла (напр., *monsters*), що можуть насміхатися, переслідувати (*grinning monsters, they haunted*) тощо. Сили зла символізують боротьбу, яка відбувається у душі людини, адже душа є чуттєвим “я” особистості. Зло із давнини символізувалось монстрами і демонами, що мають жорстокі, руйнівні

риси та надприродні сили [Тресиддер 2001, с. 90]. У міфологічній моделі світу добро і зло – це одне із найголовніших протиставлень, що співвідноситься зі світлом і темрявою, життям і смертю.

Для оніричного символу вагомим є безкінечність езотеричної семантики, на яку він спирається, оскільки на ній ґрунтується його “непрочитаність” до кінця, його містичний смисл [Бовсунівська 2004, с. 17]. Тривога конкретизується через символіку *смерті* і її *атрибути*. Наприклад:

Struggling up from the seaweed-depths of a nightmare, I dreamed I peered out the window of the room at home in which I was still sleeping and caught sight of the open coffin down in the windswept, drenched garden [Styron 1990, с. 54].

Перше, що ми помічаємо, це те, що персонаж-снівдеець “визирає з вікна” (*I peered out the window*), тобто він є активним учасником власного сновидіння, а не відстороненим споглядачем. Вікно символізує небезпечний отвір, через який здійснюється зв’язок не лише із зовнішнім світом, а й з потойбічним [Словник символів, с. 21]. Вікно у нашому випадку слугує своєрідним містком для втечі від кошмарів з водного царства у земне.

Звернемо увагу на образність домовини (*coffin*). Домовина в сновидінні – умістище чогось, оскільки персонаж не знає, що насправді в ній знаходиться. Не випадково персонажа цікавить її вміст. Виникає конфлікт між бажанням знати і страхом того знання, що отримаєш навзамін.

Цікавою у наведеному сновидінні є також просторова форма. Простір тут є незамкненим. Це ірраціональний простір, у якому відбуваються дивні речі, де персонаж піддається випробуванням. Це відсилає нас до обрядів ініціації у первісних народів, де людина повинна була зійтися у двобої із стихією, природою [Бідюк 2007, с. 6]. Тут співіснують руйнівна і творча енергії. У цьому просторі з персонажем має щось трапитися. Він почувається у ньому беззахисним і самотнім.

Реалізація руйнівної енергії виявляється через природні стихії – сильний вітер і зливний дощ, що представлені епітетами “спустошений вітром, зливний сад” (*windswept, drenched garden*), а творчої енергії – через вказівку на воду та сад. Вода, циркулюючи в природі у формі дощу, розглядається як сховище життя, є посередником між життям і смертю, двохстороннім, позитивним та негативним, потоком творчості й знищення [Керлот 1994, с. 117]. Це “плинне тіло” інтерпретується сучасною психологією як символ несвідомого [Керлот 1994, с. 116]. Відмітимо, що сад – це місце впорядкування, відбору та символ свідомості [Керлот 1994, с. 450]. Сад постає реальним у межах сновидіння, а дерева ми собі домислюємо як уявлювані. Звернемося до символізму двох дерев у Біблії, дерева життя та дерева пізнання добра і зла. Обидва дерева знаходилися у центрі саду Едему. Дерево життя було схованим від Адама, поки він не розпізнав його за допомогою свого набутого знання добра і зла, тобто мудрості [Керлот 1994, с. 173]. Дерево життя здатне наділяти безсмертям. Сновидні образи смерті, таким чином, відображають поєднання двох речовин, явищ тощо, зокрема, повітря і води, води та саду чи добра і зла.

В іншому прикладі спостерігаємо перехід в уособленні смерті від демоноподібної істоти до померлої людини:

He turned into a new dream. He was in a cool dark crypt. Candles flickered dimly. He walked to a black coffin that rested on a stone bier, grasped the massive bronze candles, and lifted the lid. Thomas Chelgrin lay inside: gray-skinned, as dead as the stone on which his casket rested. Chelgrin grinned malevolently, exposing blood-caked teeth [Koontz 1995, с. 341].

Смерть у нічних сновидіннях символізує щось жахливе, те, що лякає, і має відповідну кольорову гаму. Вказівки на холод, тьмяність, чорний і сірий колір (*cool, dark, dimly, black, gray*), нещирю посмішку (*grinned*) створюють напруження в очікуванні чогось поганого. Чорний колір символізує смерть і темряву. Темрява, у свою чергу, асоціюється з порятунком від небезпеки, від очікуваного лиха [Словник символів, с. 105]. Маємо протиріччя між небезпекою і порятунком.

Символічність домовини (*coffin*) пов'язується із уявленням про неї як захисну оболонку, яка символізує надію на відродження [Тресиддер 2001, с. 67]. Це відродження ніби заперечується, коли у сні персонаж бачить померлу людину, яка асоціюється зі смертю душі [Керлот 1994, с. 317]. Порівняння “мертвий як камінь” (*as dead as the stone*) підсилює негативну експресивність сновидіння. Кров як пульсуюче джерело сили (*blood*) символізує совість людини, що може накласти на неї жахливе самопокарання [Керлот 1994, с. 273]. Епітет “криваво спечені зуби” (*blood-caked teeth*) натякає на помсту. Таким чином, символічні образи смерті, виражені у сновидіннях, сукупно виступають символом емоційного неспокою персонажа та його підсвідомої боротьби з тривогою.

Поглиблення стану тривоги призводить до появи сновидінь, у яких персонаж відчувається у безпеці, але уявній (*her feeling of averted evil, of safety*). Тривога репрезентується за допомогою опису біблейського мотиву “радісного воскресіння” (*joyful resurrection*), що є болісною подією (*piercingly hurtful*). Метафоричний образ “гострого болю” розкриває справжні відчуття і почуття персонажа-сновидця. Виникає протиставлення між воскресінням і відчуттям болю. Наприклад:

In the dream her feeling of averted evil, of safety, of answered prayer and joyful resurrection was so piercingly hurtful that when she came awake, hearing Lotte's noise, her eyes stung with salty tears [Styron 1980, с. 312].

Сновидіння символічного змісту відтворюють внутрішні процеси, що відбуваються у психіці персонажа, викликаючи назовні закодовані первинні враження, закладені в образах, які мають бінарний характер. Символи тривоги знаходяться на межі двох світів – матеріального, видимого і духовного, невидимого. Виокремленні оніричні символи тривоги, імплікуючи вказівки на цей емоційний стан через асоціації з нічними жахами, смертю формують глибинні смисли, що інтегруються в образі *ворога*, який репрезентує неспокій, прихованість і раптовість як характерні ознаки стану тривоги.

Перспективним в обраному напрямі видається вироблення цілісної концептуальної системи символіки сновидінь як ірраціональної форми художнього осмислення тривоги.

Література

Бідюк О. Символіка сновидінь у структурі художнього тексту: психоаналітичний аспект / Олена Бідюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : зб. наук. пр. – Рівне: РДГУ, 2007. – Вип. XVII. – С. 4-11.

Бовсунівська Т. Достовірність оніокритики та її постмодерні стратегії / Тетяна Бовсунівська // Сучасні літературознавчі студії. Онірична парадигма світової літератури : зб. наук. пр. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2004. – Вип. 1. – С. 14-22.

Гарфілд П. Управление сновидениями : сборник / Патриция Гарфілд. – М. : Беловодье, 1994. – 192 с.

Керлот Х.Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – М. : “REFL-book”, 1994. – 608 с.

Острянюк О. Онірична символіка в поезії Емілі Дікінсон / Ольга Острянюк // Сучасні літературознавчі студії. Онірична парадигма світової літератури : зб. наук. пр. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2004. – Вип. 1. – С. 103-110.

Словник символів / [Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін.]; за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.

Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер ; [пер. с англ. С. Палько]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.

Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / Зигмунд Фрейд. – М. : Наука, 1991. – 456 с.

Фрейд З. Толкование сновидений / Зигмунд Фрейд. – Минск : Попурри, 2003. – 574 с.

Фромм Э. Психоанализ и религия // Сумерки богов / Эрих Фромм; [пер. с англ. А. Яковлева]. – М. : Политиздат, 1990. – С. 143-221.

Юнг К.-Г. Аналитическая психология: теория и практика. Тэвистокские лекции / К.-Г. Юнг. – СПб. : Б.С.К., 1998. – 211 с.

Greenwood L. Wyoming Wildfire. – N.Y. : Zebra Books, 1987. – 459 p.

Koontz D. The Key to Midnight. – N.Y. : Berkley Books, 1995. – 419 p.

Styron W. Sophie’s Choice. – N.Y. : Bantam Books, 1980. – 626 p.